

Kulturelt Perspektiv 7/1999

Debatt

Arne Skjeflo:

Uretten mot Knut Hamsun

I Kulturelt Perspektiv nr. 7/97 luftet Knut Bøckman noen «tollfrie tanker» om Knut Hamsun, hans holdning under krigen og det påfølgende rettsoppgjør. Bøckmans konklusjoner virker overraskende bastante; litt beslektet med et utsagn som tillegges Trygve Lie under en samtale med Molotov i krigens slutfase. Molotov skal da ha bemerket: «Men dere må ikke skyte Knut Hamsun!» – hvortil Lie angivelig svarte: «Don't be soft, mr. Molotov.»

Bøckman finner det riktig at Hamsun ble dømt, blant annet fordi en påtaleunntalelse eller frifinnelse ville ha reist et «forargelsens og harmens stormvær i storparten av det norske folk». Men er det ikke en av rettsstatens grunnleggende forutsetninger at domstolene *ikke* bøyer av for slike stormvær? Dommeren skal holde hodet kaldt, selv om massene forlanger korsfestelse.

Det var særlig to av Hamsuns avisinnlegg som ble brukt som grunnlag for anklagen mot ham om «bistand til fienden». Det ene var hans oppfordring i april 1940 til norsk ungdom om å kaste børsa og dra hjem; det andre var nekrologen over Adolf Hitler. De må begge bedømmes ut fra situasjonen på den tid de ble skrevet, ikke minst på bakgrunn av *Hamsuns* situasjon og hans generelle holdning.

Om forholdene i 1940 kan det trygt sies at mange gode nordmenn var på linje med Hamsun. Uten at de kan anklages for å ville gå i fiendens ærend anså de det meningsløst å sende norsk ungdom i felten, uten øvelse og nesten uten utrustning mot verdens sterkest krigsmakt. Mange var som Hamsun forarget over at ingenting ble gjort for å hevde norsk nøytralitet da England minela norske farvann. Og mange fant det ynkelig at de som først og fremst var ansvarlig for Norges forsvarsløshet, søkte trygghet i London – ikke som følge av noe som kunne ligne en strategisk plan, men fordi det var *den* anledningen som bød seg.

Som sagt: Dette var ikke ukjente meninger selv blant helstøpte patrioter. Men når Hamsun hevdet dem, var det altså landsforræderi.

Hvilken bistand til fienden nekrologen over Hitler kunne representere, er enda vanskeligere å forstå. Den ble offentliggjort på krigens siste dag, og kunne umulig påvirke utfallet. At nekrologen vakte forargelse og forferdelse, er en annen sak. Alle vi som står i evig takknemlighetsgjeld til Knut Hamsun for hans dikting, skulle inderlig ønske at nekrologen aldri var blitt skrevet. Men når man leser Hamsuns bøker, avisartikler, brev, og biografier skrevet både av mennesker som sto ham nær (– Marie og Tore Hamsun –) og på avstand (– Torkild Hansen og Robert Ferguson –), er det ikke umulig å forstå at han *kunne* skrive som han gjorde ved Hitlers død. Han visste naturligvis at det kunne skade ham. Men det å hytte sitt eget skinn var ham alltid fjernt; å snu kappen etter vinden var aldri hans måte. Snarere tvert om. Jeg tror det stakk dypt i ham at redelighet og ridderlighet blant annet betød å stå oppreist i uvær, å trosse mengdens drift etter bjellesauen, og å ta de følger det måtte få.

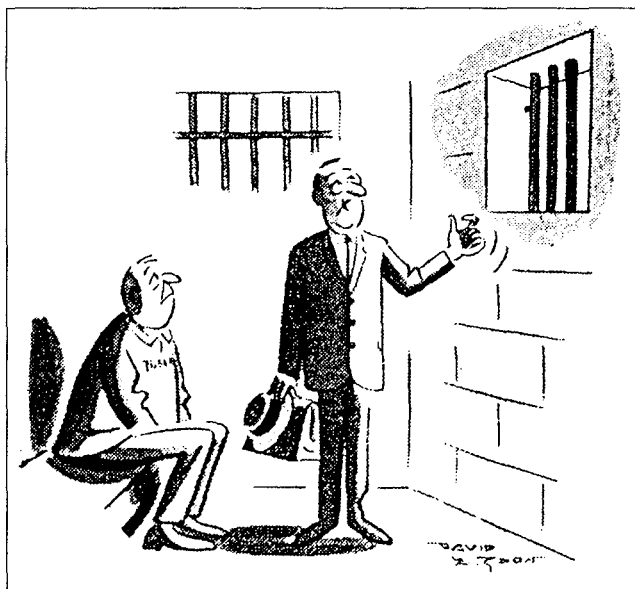
Hamsun var tyskvennlig fra sin tidlige ungdom til sin siste dag. Lenge før

Adolf Hitlers navn var kjent utenfor nabolaget hadde Hamsun utviklet og beskrevet holdninger til en del trekk i samfunnsutviklingen som senere ble adoptert av nazistenes propagandaavdelinger. Skulle *han* skifte syn av den grunn? Skulle han forstå i 1940 at det var straffbart å ikke skifte mening? Men selv om han hadde forstått det, ville det neppe gjort noe fra eller til. «Jeg holder det alminnelige omdømme nokså høyt», sa han i sin store forsvarstale. «Jeg holder vårt norske rettsvesen enda høyere, men jeg holder det ikke så høyt som jeg holder min egen bevissthet om hva som er godt og ondt, om hva som er rett og galt.»

Etter krigen forlangte han å bli betraktet som fullt ut ansvarlig for sine gjerninger, å få stå til rette for dem, og å bli dømt etter norsk lov. Dette ble som kjent nektet ham. Han ble straffet uten lov og dom ved ulovlig å bli holdt inneperret i månedsvis på Psykiatrisk klinikk, hvor han ble pint og fornedret av professor Langfelt. Disse hendelser er en skjendsel for norsk rettspleie og en skamplott på norsk psykiatri. Konklusjonen var altså «varig svekkede sjelsevner». Jeg minnes en setning fra Sigurd Hoels omtale av «På gjengrodde stier»: Hvis en av de to har svekkede sjelsevner, så er det ihvertfall ikke Hamsun!

Men på grunnlag av denne besynderlige diagnose unnlot man å etterkomme Hamsuns krav om en normal rettergang, en straffesak. Isteden ble det reist erstatningssak, på grunnlag av en provisorisk anordning som i strid med grunnloven var gitt tilbakevirkende kraft. Om mannen ikke kunne straffes, måtte han i det minste kunne ruineres! Til siktedes pine og plage ble erstatningssaken berammet og utsatt 8–10 ganger før den endelig kom opp høsten 1947.

Hamsun ble ikke «idømt en bot på 350 000 kr.», som Bøckman skriver; han ble dømt

Jeg skulle ønske jeg hadde like solide vegger hjemme i leiligheten min.
(– *The New Yorker*)

Thor Kleppen Sættem:

Hva skal vi egentlig med en opera?

Etter mange års finurlig korridor-gange, var det overraskende nok den nye mindretallsregjeringen som tok mot til seg og kom med et endelig forslag i operasaken. Kulturministerens konklusjon er Vestbanetomten.

Jeg har selve geografidebatten ligge, selv om det tradisjonelt er den typen debatter som enhver kan kaste seg ut i med nyvunnet glød. Et viktigere spørsmål er nemlig om vi behøver noen opera overhodet. Det som for meg er mest slående, er perspektivløsheten og den manglende evnen til å tenke historie – både bakover og fremover.

I slutten av forrige århundre arbeidet en rekke ildsjeler for byggingen av Nationaltheatret i Oslo. Resultatet ble et monumentalt bygg med et innhold som har fascinerert mange mennesker gjennom generasjoner, og på en glimrende måte har gitt omverdenen et inntrykk av at også Norge er en kulturnasjon. Jeg selv har bare få (og sikkert altfor få) besøk på samvittigheten i teatrene, og «live» opera har jeg bare opplevd takket være en gratisbillett i operabyen Kristiansund.

Likevel er jeg en av dem som synes vi skal bygge en ny opera på Vestbanetomten. Selv vi som sjelden benytter oss av mulighetene på teaterfronten, nyter nok innerst inne en glede av at Norge faktisk har vilje og evne til å ta vare på norsk og internasjonal kulturarv. Nationaltheatret er et symbol som – bevisst og ubevisst – gir oss en identitet. Og det tross en viss politikers ønske om å omgjøre Nationaltheatret til en slags «Nationalbingoen».

Teater og opera og en rekke andre kunstformer er ikke bedriftsøkonomisk lønnsomme i vår tid. «Mot i brystet» og «Se & Hør» er det. Det er sikkert arrogant – og ihvertfall farlig – å si det, men likevel: Man må ha mot og vilje til å se og honorere kvalitet. Den største misforståelse ved sosialismens undergang er nettopp at marked og uhemmet kapitalisme er alle tings løsen og nærmest moralsk høyverdig. Enhver med konservativ

innsikt bør våge å innrømme markedets og kapitalismens begrensninger. La det økonomiske liv være så fritt som mulig, men glem ikke din historie og din kulturarv!

Tilbake til det nå snart 100 år gamle Nationaltheatret. Da debatten gikk om dette teatret (og debatt var det til de grader), var motstanden stor. Et slikt teater var altfor dyrt og høyst unødvendig. Er det noe ved argumentene man kan gjenkjenne? Jeg tror de fleste av oss i dag ler litt av slikt, og innerst inne er en tanke takknemlige for at entusiastene overvant motstanden fra dem som mente det både var for dyrt og helt unødvendig å bygge et nytt teater midt i Christiania.

En opera til i overkant av en milliard kroner bør ikke skremme. (La oss forresten håpe sluttsommen ikke blir to milliarder, slik offentlige prosjekter litt

(– The New Yorker)

for ofte ender). Selvfølgelig finnes det behov i for eksempel helsevesenet og eldreomsorgen. Slike sammenligninger skyldes imidlertid skremmende ofte manglende forståelse for forskjellen på forbruk og investering. En opera er en investering som vi sannsynligvis og forhåpentligvis vil ha glede av i flere generasjoner fremover. Likevel ser jeg ikke bort fra at Carl I. Hagen har rett – det er han som vil tjene mest på byggingen av noe så «unødvendig» som et operabygg.

Den som vil se litt lengre enn neste meningsmåling, bør imidlertid raskt innse at vi aldri vil komme dithen at alt det «unødvendige» er dekket, og vi kan bruke penger på en opera. Glem i såfall ikke at et liv trenger mer enn kroner og øre og helsevesen. Et liv må ha innhold. Slikt behøver man ikke nedsette noen verdikommisjon for å forstå! □

til å betale 350 000 i *erstatning* for de skader han angivelig hadde forvoldt ved sin «bistand til fienden». Den formue staten således konfiskerte, var naturligvis ikke penger Hamsun hadde tjent som følge av krigen. Så langt fra å berike seg i krigstiden, brukte han tid, penger og innflytelse i sine anstrengelser for å redde norske fanger unna tyskerne. Flere berget livet takket være hans innsats. Og hvis vi skal tro Goebbels og Speer, var Hamsun den eneste som våget å tale Hitler midt imot under krigen, i et for-

søk på å få Terboven fjernet. Men norsk rettsvesen la ingen vekt på slikt.

I 1951/52 arbeidet jeg i en lokalavis i Trøndelag. En dag stod Johan Falkberget plutselig i redaksjonen, antakelig mest for å kjenne lukten av fersk trykksverte, som han elsket. Da han skulle gå igjen, snudde han i døren og sa: «Vet De, nå skal Gyldendal utgi Hamsun igjen. Jaja, Grieg vet nok hva han gjør.»

Ja, forlagsdirektør Grieg visste hva

han gjorde. Han visste at trekk av oss selv gjenspeiles i August, Glahn, Victoria, Olivier, Isak, Benoni, Mach og Edvarda, og vi ikke kan leve dem foruten.

Prosessen mot Hamsun ligger nå 50 år bak oss. Den handlet etter mitt skjønn om et menneskes rett til å gi uttrykk for sine meninger, om de er aldri så upopulære og ubehagelig. Hamsun ble dømt fordi han hadde benytt seg av denne rett.

Det var uretten som seiret. □